

ЖИ ЖӘНЕ DEEPFAKE: ЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ БОЛАШАҒЫ

Аренова Ғалия Есентайқызы

«Журналистика және репортер ісі» мамандығының 3-курс студенті
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан
Республикасы

Gali.2006@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: Кайрова Г.Ж.

«Журналистика және қоғаммен байланыс» кафедрасының
сеньор-лекторы

Қазіргі уақытта жасанды интеллект - журналистің әмбебап құралына айналды. Бір жағынан ол күнделікті шағын тапсырмаларды орындай алады, мысалы ауа-райы туралы қысқаша анықтамаларды жазу немесе инфографика құрастырып беру. Бұл журналистер үшін лонгридтер мен мақала жазуға уақытты босатады. Екінші жағынан, ЖИ ауқымды ақпарат көздеріне анализ жасап, өзекті тақырыптар мен жаңалықтарды тауып береді. Қарапайым адамнан көрі, жасанды интеллект ақпарат толқынында адаспайды. Ол сол толқынның бір бөлігі, ғаламтордың дамуымен бірге келген технология. Бірақ оның қазіргі деңгейіне жету жолы ұзақ әрі күрделі болды. Бұл тарих ондаған жыл бұрын, жасанды интеллект күнделікті технологияға айналмай тұрып басталған.

Жасанды интеллекттің пайда болуын болжаған алғашқы тұжырымдар ХХ ғасырдың ортасында қалыптаса бастады. Британдық математик Алан Тьюринг 1950 жылы адамның ойлауын қайталай алатын «Тьюринг машинасы» тұжырымдамасын ұсынды. Оның атымен аталған Тьюринг тесті бүгінгі күнге дейін машинаның адамнан айырмашылығы жоқтай ақылды мінез-құлық көрсете алатынын анықтайтын негізгі критерий ретінде қолданылады. 1956 жылы Дартмут конференциясы өтті. Дәл осы жиында ғалымдар алғаш рет «жасанды интеллект» терминін ұсынды. Сол кезден бастап бұрын тек адам ақыл-ойына тән деп саналған міндеттерді орындай алатын машиналарды жасау бағытында белсенді зерттеулер басталды. Алғашқы әзірлемелер қарапайым болғанымен, олар болашақтағы ірі жаңалықтардың берік негізін қалады. 90-шы жылдары қуатты жаңа компьютерлердің пайда болуы және деректер көлемінің артуы жағдайды түбегейлі өзгертті. Бұл кезеңде машиналық оқытудың дамуы ерекше рөл атқарды - бұл әдіс алгоритмдерге үлкен көлемдегі ақпарат негізінде өздігінен жетілуге мүмкіндік берді. Оның негізгі идеясы қарапайым еді: машинаны барлық ережелерге бірден үйретудің орнына, оған өз тәжірибесі арқылы үйренуге жағдай жасау. Осы кезеңнен бастап алгоритмдерді тек теоретиктер ғана емес, сонымен қатар компаниялар да коммерциялық мақсатта қолдана бастады. Нағыз төңкеріс нейрондық желілердің пайда болуымен байланысты болды - олар адам миының жұмысын ішінара қайталайтын модельдер. Нейрондық желілер жасанды интеллектіні әлдеқайда икемді әрі тиімді етті. Олар бейнелерді тануда, сөйлеуді өңдеуде және (логикалық және стратегиялық екі ойыншыға арналған үстел ойыны) сияқты күрделі ойындарда жоғары нәтиже көрсетті. 2016 жылы Google DeepMind компаниясы әзірлеген AlphaGo бағдарламасы ойынынан әлем чемпионы Ли Седольді жеңді.

Қазіргі таңда жасанды интеллект әртүрлі салаларға терең енгізіліп отыр. Ол Медициналық суреттерді талдап, дәрігерлерге диагноз қоюға көмектеседі, қаржы нарықтарын болжайды, логистиканы оңтайландырады және тіпті көркем шығармаларды жасауға қатысады. Алайда оның айқын артықшылықтарымен қатар, таралуына байланысты ықтимал тәуекелдерді де ескеру маңызды. Сондықтан жасанды интеллектіні реттеу мен этика мәселелері бүгінгі күні ерекше өзектілікке ие.

Жасанды интеллект күнделікті өмірімізге жылдам еніп кетті. Қарапайым ChatGPT, Gemini, Grok деген сияқты қосымшалар әркімге қолжетімді және өз алдына үлкен

қызметтер спектрін ұсынады. Әрине, олар күннен күнге өзгеріп, жаңа даму сатыларын бағындырып жатыр. Қазір журналистикада жасанды интеллект кеңінен қолданылып келеді. Мысалы, Bloomberg басылымы үлкен көлемдегі деректерді талдау үшін жасанды интеллект алгоритмдерін пайдаланады: оның жарқын мысалдарының бірі - спутниктік суреттер арқылы мұнайдың заңсыз операцияларын бақылау. Жасанды интеллектке негізделген тиімді алгоритмдер заңдылықтарды анықтайды, ал кейін оларды журналистер тексеріп, терең зерттеу материалдарын дайындайды. Жасанды интеллекттің тағы бір кең таралған қолданылу жолы - автоматты жаңалықтар қорытындылары. Жасанды интеллект технологиясы ұзақ мақалаларды өңдеп, негізгі ойларды бөліп көрсетеді, бұл әсіресе уақыты тығыз оқырмандар үшін өте пайдалы.

Алайда журналистердің өзі мұндай технологиялар аудиторияның толыққанды материалдарға деген қызығушылығын төмендетуі мүмкін деп жиі алаңдаушылық білдіруде. Сонымен қатар, жасанды интеллект журналистерді ұқыптылық пен көп уақытты талап ететін күрделі жұмыстардан босатып жатыр, айталық, деректерді талдау бойынша: алгоритмдер күрделі қаржылық есептерді немесе үлкен мәтіндік массивтерді жылдам талдайды. Контентті жекешелендіру: оқырмандар өз қызығушылықтарына сай бейімделген жаңалықтарды алады, бұл аудиторияның белсенділігін арттырады. Аударма: машиналық аударма материалдарды әртүрлі тілдерде дерлік бірден таратуға мүмкіндік беріп, аудитория ауқымын кеңейтеді. Жасанды интеллекттің ықпалымен ең көп өзгеріске ұшырайтын мамандықтардың бірі - редактор жұмысы, - деп есептейді Bloomberg басылымының бас редакторы Джон Миклетвейт.

Жасанды интеллектке негізделген заманауи құралдар қазірдің өзінде мәтіндерді қателіктерге тексеріп, стильді түзетіп, тіпті мәтін құрылымын жақсарту бойынша ұсыныстар бере алады. Сарапшының пікірінше, болашақта алгоритмдер бұдан да белсенді рөл атқарады: мақалаларға мультимедиялық материалдарды автоматты түрде қосу; SEO талаптарына сай тақырыптар ұсыну; мәтіндерді нақты уақыт режимінде фактчекингтен өткізу. Дегенмен шығармашылық көзқарас адамда қалады. Ешқандай алгоритм редактордың интуициясы мен тәжірибесін алмастыра алмайды, әсіресе тақырып таңдау мен авторлармен жұмыс істеу мәселесінде. Жасанды интеллект жұмыс тиімділігі мен контент сапасын арттыруға мүмкіндік беретін бірқатар құралдарды ұсынады. Мысалы, Bloomberg қаржылық деректерді талдау және трендтерді анықтау үшін ЖИ-ді белсенді қолданады. The New York Times нейрожеліні спутниктік суреттерді талдау үшін пайдаланып, Газа аймағында екі жүзден астам бомба шұңқырын анықтады, бұл Израильдың бомба лақтырып жатқаны туралы репортаж дайындауға көмектесті. 2016 жылғы «Панама құжаттары» зерттеуінде 2,6 терабайт құжатты талдап, жалған компаниялар мен жеке тұлғалар арасындағы байланыстарды анықтау үшін векторлық деректер базалары қолданылды. Жаңа Зеландиядағы Stuff Group журналистерге ресми құжаттарды өңдеп, талдауға көмектесетін Demoscasy AI құралын әзірледі. Бұл жаңалық жинау мен мақалалар жазу процесін жылдамдатады. Норвегияның NRK телерадиокомпаниясы жас аудиторияны тартудың инновациялық тәсілін енгізіп, жаңалық мақалаларының қысқаша шолуларын жасау үшін жасанды интеллектті пайдаланады. Бұл жоба ұзақ жаңалық мәтіндерін оқуға онша бейім емес жастарға бағытталған.

Алайда жасанды интеллектінің даму қарқынының да кері жағы бар. Жаңалықтар айналымының шамадан тыс шығуы материал сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін, - деп атап өтеді Миклетвейт. Сонымен қатар, деректерді талдаудың автоматтандырылған жүйелері авторлық құқық пен ақпаратты пайдалану мәселелеріне қатысты құқықтық нормаларды қайта қарауды жиі талап етеді. Батыс сарапшысы сондай-ақ жасанды интеллекттің негізгі қиындықтарының бірі - фейктер мәселесі екенін еске салады. Жалған мәтіндер, фото, видео және аудиоларды анықтау қиындап бара жатыр. Осы мәселенің әлі де таралып, өршіп жатқанына себепкер - Deepfake технологиясы.

Deepfake (қазақша “терең фейк”) - нейрожелілердің көмегімен жасалған синтетикалық медиаконтент (видео, аудио немесе сурет). Бұл термин «терең оқыту» (deep

learning) және «жалған жасау» (fake) ұғымдарын біріктіреді, яғни шынайыға өте ұқсас жалған материалдарды жасау үшін жасанды интеллект алгоритмдерінің қолданылуын білдіреді. Технология гиперреалистік жалған материалдар (видео/аудио) жасап, дезинформация мен манипуляциялар арқылы бұқаралық ақпарат құралдарына деген сенімді әлсіретеді.

Дипфейктердің көптеген түрлері бар, оларға журналистер ерекше назар аударуы қажет. Бұл суреттер мен видеолардан кейбір нәрселерді жою немесе фонды өзгерту, адамның бет әлпетін немесе қозғалысын манипуляциялау, сондай-ақ жаңа беттерді жасау сияқты әрекеттерді қамтуы мүмкін. Мәтін генерациясы мен дипфейк технологиялары жалған ақпаратты жасау және тарату үшін пайдаланылып, бұқаралық ақпарат құралдарына деген сенімді әлсіретуі мүмкін. Сонымен қатар, плагиат пен авторлық құқықтың бұзылуы туралы алаңдаушылық бар, өйткені ЖИ түрлі дереккөздерден контентті «қарызға» алуы мүмкін. Автоматты түрде жасалған мәтіндерді шамадан тыс қолдану контент сапасының төмендеуіне, авторлық бірегей стильдің және талдаудың тереңдігінің жоғалуына әкелуі ықтимал. Бұдан бөлек, этикалық мәселелер де туындайды.

Жасанды интеллект пен журналистикаға қатысты Париж хартиясы ЖИ-ді этикалық тұрғыдан қолданудың он негізгі қағидатын қамтыды: технологиялардан гөрі журналистік этиканың басымдығы; редакциялық шешімдерде адам бақылауын сақтау; ЖИ жүйелерін тәуелсіз бағалау; ЖИ көмегімен жасалған контент үшін БАҚ-тың толық жауапкершілігі; ЖИ-ды қолданудағы ашықтық; материалдардың шынайылығы мен сенімділігін қамтамасыз ету; шынайы және ЖИ арқылы жасалған контентті нақты ажырату. Бұл қағидаттардың бұзылуының айқын мысалы ретінде Америкадағы технологиялық CNET сайтында болған оқиғаны келтіруге болады. 2022 жылдың соңында басылым оқырмандарға ескертпей жасанды интеллект көмегімен жазылған 77 мақаланы жариялаған. Кейін жүргізілген зерттеу нәтижесінде материалдардың жартысынан астамында нақты қателіктер бар екені анықталды. Бұл жағдай «журналистік апат» деп аталып, аудиторияның сеніміне нұқсан келтірді.

Жалпы алғанда, жасанды интеллекттің ақпараттық кеңістікке әсері екіжақты сипатқа ие. Бір жағынан, ол контентті жасау мен талдаудың жаңа мүмкіндіктерін ашады, ал екінші жағынан - жалған ақпараттың таралуы мен қоғамдық пікірді манипуляциялау қаупін арттырады. Сондықтан сыни тұрғыдан ойлануды үйреніп, ақпаратты тексеріп, көргеніміз бен естігеніміздің бәріне сене бермеу маңызды. Уақыт өте келе жасанды интеллекттің журналистикадағы рөлі кеңейіп, масштабталды. Бұл машиналық оқыту, табиғи тілдерді өңдеу және деректерді алу арқылы жүзеге асты.

Қазіргі таңда жасанды интеллект жүйелері үлкен көлемдегі деректерді талдай алады, тенденцияларды анықтайды және жан-жақты есептер жасап, қарапайым автоматтандырудан күрделі аналитикалық тапсырмаларға өтеді. Жасанды интеллекттің қарқынды интеграциясы журналистік тәжірибеде ғылыми парадигманың өзгеруін тудырды: ЖИ енді қосымша құрал ғана емес, интеллектуалдық процестің басым элементіне айналуда. Әрине, жасанды интеллект пен журналистика арасындағы өзара әрекет бізге маңызды сынақтар ұсынады және медиақалпыны сапалы трансформациялауға нақты мүмкіндіктер береді. Уақытпен бірге жүре отырып, журналистерге ЖИ технологияларымен тиімді жұмыс істеу үшін жаңа дағдыларды дамыту қажет: деректерді түсіну қабілетін арттыру, алгоритмдік процестерді түсіну және ЖИ қорытындыларын интерпретациялау. Жасанды интеллекттің журналистикаға интеграциясы оны қарапайым құбылыс ретінде қабылдаудан жаңа тәсілдер мен маңызды процесс ретінде мойындауға өту болып табылады. ЖИ ұсынатын этикалық, практикалық және философиялық сынақтар бойынша нақты бағыт-бағдар жасау медиаиндустрияға жасанды интеллекттің әлеуетін журналистік тәжірибені жақсарту үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Осылайша, жасанды интеллект дәуіріндегі журналистиканың болашағы - бұл ынтымақтастық, инновация және бейімделу, ол бай әрі динамикалық медиа әлемін уәде етеді.

Бұл зерттеу жұмысында жасанды интеллекттің (ЖИ) қазіргі журналистикаға ықпалы және Deepfake технологиясының ақпараттық кеңістіктегі рөлін жан-жақты қарауға тырыстық. ЖИ-дің медиа өндірісіндегі тиімділікті арттырудағы әлеуетін және сонымен қатар ақпараттың шынайылығына төндіретін қауіптерін талдап өттік. Deepfake технологиясының таралуы қоғамдық пікір қалыптастыру процесіне әсер етіп, медиаға деген сенім дағдарысын күшейтетіні аңғарылды. Зерттеу нәтижесінде журналистиканың болашағы технологиялық инновациялар мен кәсіби этика арасындағы тепе-теңдікке тәуелді екендігі белгілі болды. Осы жұмыстағы Deepfake технологиясының пайда болуы ерекше назар аудартады. Бұл технология нейрондық желілер арқылы адамның бейнесі мен дауысын жоғары дәлдікпен имитациялауға мүмкіндік береді. Нәтижесінде, ақпараттың шынайылығын анықтау күрделеніп, журналистиканың негізгі функциясы - қоғамды сенімді ақпаратпен қамтамасыз етуде жаңа қауіп-қатерлерге тап болады. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, Deepfake келесі салдарға әкелуі мүмкін: қоғамдық пікірді әдейі бұрмалау, саяси коммуникациядағы манипуляциялардың күшеюі, тұлғалық құқықтардың бұзылуы, ақпараттық экожүйедегі сенім деңгейінің төмендеуі. Осылайша, Deepfake тек технологиялық құбылыс емес, сонымен қатар әлеуметтік және саяси феномен ретінде қарастырылуы тиіс. Журналистикадағы сенім - оның легитимділігінің негізгі факторы. Алайда Deepfake және басқа да ЖИ негізіндегі манипулятивті құралдардың таралуы бұл сенімді әлсіретуде. Қазіргі жағдайда журналистер тек ақпарат таратушы ғана емес, сонымен қатар оның шынайылығын тексеруші және түсіндіруші рөлін атқаруы тиіс. Бұл кәсіби стандарттардың қайта қаралуын талап етеді. Медиа этика жаңа талаптарға сәйкес келуі үшін цифрлық верификация әдістерін енгізу, ашықтық пен жауапкершілікті арттыру, аудиторияның медиасауаттылығын дамыту секілді бағыттарда дамуы қажет. Бұл шаралар ақпараттық кеңістіктегі сенімді қалпына келтіруге ықпал етеді. Жалпы жасанды интеллекттің журналистиканың табиғатына түбегейлі өзгеріс енгізуі салдарынан журналист мамандығының функциялары күрделеніп барады. Журналист тек мәтін жазушы емес, деректер талдаушысы, технологиялық құралдарды меңгерген маманға айналады. Сондай-ақ, фактчекинг пен верификация процестері журналистиканың негізгі компонентіне айналады және адам мен жасанды интеллект арасындағы ынтымақтастық жаңа гибриді модельдерді қалыптастырады. Дегенмен, технологиялық прогресс кәсіби этикамен үйлеспесе, журналистика өзінің қоғамдық миссиясын жоғалту қаупіне ұшырайды. Жасанды интеллект және Deepfake технологиялары журналистиканың даму траекториясын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып отыр. Олар медиа өндірісінің тиімділігін арттырғанымен, ақпараттың сенімділігіне қатысты жаңа сын-қатерлер туындатады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, журналистиканың болашағы технологиялық инновациялар мен этикалық жауапкершілік арасындағы тепе-теңдікті сақтауға тікелей байланысты. Осы тепе-теңдікті қамтамасыз ету медиа саласының тұрақты дамуының басты шарты болып табылады.

Жасанды интеллекттің қолданылуы журналистиканың өндірістік циклін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Біріншіден, автоматтандырылған мәтін генерациясы қаржылық есептер, спорт нәтижелері және жедел жаңалықтар сияқты құрылымдалған деректерге негізделген контентті жылдам жасауға жағдай жасайды. Бұл журналистердің аналитикалық және зерттеу жұмыстарына көбірек уақыт бөлуіне мүмкіндік береді. Екіншіден, ЖИ үлкен деректерді өңдеу арқылы трендтерді анықтап, қоғамдық пікірдің динамикасын талдауға көмектеседі. Бұл деректер журналистикасының дамуына серпін береді. Үшіншіден, алгоритмдер аудиторияның қызығушылығына сәйкес контент ұсыну арқылы медианың тұтынушымен байланысын күшейтеді. Алайда, бұл үрдістер редакциялық тәуелсіздікке және ақпараттың бейтараптығына әсер етуі мүмкін екенін ескеру қажет. Deepfake технологиясы генеративті қарсылас желілер (GAN) негізінде жұмыс істейді және шынайы визуалды әрі аудиоматериалдар жасауға қабілетті. Оның даму қарқыны ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін жаңа деңгейге көтерді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Граф Миасский, «Искусственный интеллект и будущее человечества», 2025
2. Е. А. Волкова, Искусственный интеллект в журналистике: Исторический опыт использования платформ Heliograph и Wordsmith
3. Цифровая чернильница, ИИ- журналистика: От новостей до лонгридов с проверкой фактов, 2025
4. Юрий Гандрабура, Что будет с журналистикой в эпоху искусственного интеллекта?
Узнайте мнение эксперта!, TechInsider сайты, 2025
<https://www.techinsider.ru/popmem/1673945> - что - будет- с -journalistikoi- v- epohu -iskusstvennogo - intellekta- uznajte- mnenie- eksperta/